Lublin, dnia 29 sierpnia 2024 r.

dr hab. Anna Korzeniowska, prof. UMCS
Katedra Bankowości i Rynków Finansowych
Instytut Ekonomii i Finansów
Wydział Ekonomiczny
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

RECENZJA

rozprawy doktorskiej Pana mgra Krzysztofa Grabowskiego zatytułowanej: *Determinanty efektywności branży hotelarskiej w warunkach kryzysu wywołanego pandemią*, przygotowanej pod kierunkiem naukowym promotora dr hab. Bogdana Włodarczyka, prof. UWM i promotora pomocniczego dr Marka Szturo, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Uwagi wstępne

Podstawą formalną sporządzenia recenzji jest pismo nr WNE-IEiF.0153.447.2024, z dn. 2 lipca 2024 r, skierowane przez Panią dr hab. Wiesławę Lizińską, prof. UWM, Przewodniczącą Rady Naukowej Dyscypliny ekonomia i finanse wskazujące, że ww. Rada Uchwałą 103/2024 powołała mnie na recenzenta rozprawy doktorskiej Pana mgra Krzysztofa Grabowskiego. Głównym celem recenzji jest ustalenie, czy przedłożona dysertacja spełnia warunki określone w Art. 187. ust. 1 i 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2023, poz. 742), a w szczególności czy prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w dyscyplinie ekonomii i finansów oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej, a także czy stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego albo oryginalne rozwiązanie w zakresie zastosowania wyników własnych badań naukowych w sferze gospodarczej lub społecznej. Rozprawa doktorska przygotowana przez Pana mgra Krzysztofa Grabowskiego składa się ze streszczenia w języku polskim i w języku angielskim, wstępu, sześciu rozdziałów, zakończenia, bibliografii (łącznie 196 pozycji), spisów: rysunków (14), tabel (6), wykresów (19) oraz aneksu stanowiącego zbiór załączników (4) zawierających zakres danych wykorzystanych w badaniu, kwestionariusz danych dla obiektu hotelowego, kwestionariusz ankiety i kwestionariusz wywiadu. Uwzględniając wszystkie wymienione elementy rozprawa doktorska liczy 136 stron. Rozprawa doktorska została napisana w języku polskim.

W procesie przygotowania niniejszej recenzji uwzględnione zostały następujące kryteria:

- trafność wyboru obszaru badawczego, przedmiot badań i temat rozprawy,
- cele i problemy badawcze,
- metodyka badań,
- struktura rozprawy doktorskiej,
- stopień realizacji założonych celów badawczych,
- uwagi formalne,
- wnioski końcowe.

I. Trafność wyboru obszaru, badań i temat rozprawy

Istotą pracy jest ocena efektowności podmiotów hotelowych w okresie kryzysu wywołanego pandemią będącą skutkiem gwałtownego rozpowszechnienia się wirusa SARS-CoV-2. Ograniczenia przemieszczania się ludności oraz ograniczenia dla podmiotów prowadzących działalność gastronomiczną, kulturalna i rozrywkową istotnie wpłynęły na funkcjonowanie branży turystycznej, w tym hotelarskiej. Według danych Głównego Urzędu Statystycznego w 2020 r. w Polsce z usług noclegowych skorzystało 49,9% turystów mniej niż w 2019 r i udzielono 45% mniej noclegów. „Stopień wykorzystania miejsc noclegowych we wszystkich turystycznych obiektach noclegowych w 2020 r. wyniósł 26,8% i w porównaniu z rokiem poprzednim był niższy o 13,8 p.proc."[1]

Każda sytuacja kryzysowa w gospodarce niesie za sobą negatywne konsekwencje dla podmiotów, których bezpośrednio lub pośrednio dotyka. Dlatego tak duże znaczenie ma umiejętność dostosowania się do zmieniających się warunków rynkowych oraz znajomość determinant decydujących o sukcesie w przezwyciężaniu problemów wynikających z sytuacji kryzysowych. Podjęty przez Pana mgra Krzysztofa Grabowskiego obszar badawczy wiąże się z wieloma problemami odnoszącymi się zarówno do działalności i efektywności podmiotów gospodarczych, jak też ich reakcji na negatywne zmiany w otoczeniu zewnętrznym, w szczególności w zakresie popytu oraz wskaźników makroekonomicznych.

Biorąc powyższe pod uwagę oceniam, że wybór obszaru badawczego dla potrzeb rozprawy doktorskiej nie budzi zastrzeżeń, a prowadzone badanie może być postrzegane jako cenne źródło nowej wiedzy wzbogacającej teorię i przydatnej z praktycznego punktu widzenia. Stwierdzam, że tytuł rozprawy doktorskiej odpowiada jej zawartości i pod tym względem w mojej ocenie został sformułowany prawidłowo.

II. Cele i problemy badawcze

Autor we wstępie rozprawy wskazał główną **lukę poznawczą** jaką jest niedostatek badań odnoszących się do czynników kształtujących efektywność branży hotelarskiej w Polsce, w kontekście ograniczenia negatywnych skutków kryzysu ekonomicznego tej branży wywołanego pandemią.

W oparciu o przeprowadzone badania literaturowe mgr Krzysztof Grabowski sformułował problem badawczy, cele i pytania badawcze, cel aplikacyjny oraz hipotezy badawcze w następującym brzmieniu:

Problem badawczy: efektywność branży hotelarskiej w Polsce może być elementem decydującym o możliwości przetrwania w warunkach kryzysowych.

Cel główny: ocena efektywności przedsiębiorstw branży hotelarskiej w Polsce, z uwzględnieniem determinant ograniczających negatywne skutki pandemii.

Cele szczegółowe:

1. Identyfikacja czynników kształtujących efektywność hoteli w Polsce w okresie lat 2011 – 2019.
2. Identyfikacja ewolucji determinant, które kształtowały efektywność hoteli w Polsce podczas pandemii.

[1] Wykorzystanie turystycznych obiektów noclegowych w 2020 roku. Informacja sygnalna, GUS, 06.04.2021 r.

Pytania problemowe dotyczące rynku polskiego:

1. Jaki jest wpływ lokalizacji na efektywność hoteli w okresie przed i po pandemii?
2. Jaki jest wpływ wielkości hoteli na ich efektywność w okresie przed i po pandemii?
3. Jaki jest wpływ wieku obiektów na efektywność hoteli w okresie przed i po pandemii?
4. Jaki jest wpływ kategorii hoteli na ich efektywność w okresie przed i po pandemii?
5. Jaki jest wpływ przynależności do sieci hoteli na ich efektywność w okresie przed i po pandemii?

Cel aplikacyjny: wsparcie dla procesów decyzyjnych w zakresie potencjalnych inwestycji branży hotelarskiej, wpływających na utrzymanie efektywności branży w sytuacjach kryzysowych.

Hipotezy szczegółowe:

H1: Wpływ lokalizacji hotelu na jego efektywność nie zmienił się z powodu pandemii.
H2: Wpływ wielkości hotelu na jego efektywność nie zmienił się z powodu pandemii.
H3: Wpływ wieku hotelu na jego efektywność nie zmienił się z powodu pandemii.
H4: Posiadanie przez hotel niższej kategorii miało pozytywny wpływ na jego efektywność w wyniku pandemii.
H5: Przynależność hotelu do sieci miała niezmieniony wpływ na jego efektywność w wyniku oddziaływania pandemii.

Generalnie przyjętą zasadą jest umieszczanie problemów badawczych, celów i hipotez we wstępie pracy, a jeśli, jak w tym przypadku, wymagają dodatkowego omówienia przy ich formułowaniu, co najmniej wskazanie we wstępie, w której części pracy można je znaleźć. Nawet, jeśli przedstawieniu tych elementów pracy naukowej służy odrębny punkt wymieniony w spisie treści, w tej rozprawie jest to pkt. 3.1.

Wątpliwości budzi sposób sformułowania problemu badawczego, który w mojej ocenie bliższy jest hipotezie głównej, której, z kolei autor nie sformułował. Ponadto, w celu szczegółowym 2 autor odnosi się do ewolucji determinant bez ich doprecyzowania. Określenie, jakie determinanty zostały wzięte w badaniu pod uwagę znajduje się dopiero w pkt. 5.2.

Również uzasadnienia przedstawione przy formułowaniu poszczególnych hipotez wywołują potrzebę dalszych wyjaśnień. Przykładowo, omawiając hipotezę H1 autor stwierdza, że w świecie post-COVID podróże służbowe mogą wykazywać mniejszy wpływ na efektywność podmiotów hotelowych, ale nie uzasadnia tego stanowiska (s. 61). W przypadku hipotezy H2 stwierdza, że mniejsze hotele są zazwyczaj własnością rodzinną i często nie są skoncentrowane na maksymalizacji zysku (s. 61). W kontekście szeroko prowadzonych badań nad przedsiębiorstwami rodzinnymi można się zastanawiać, czy dla małych, rodzinnych hoteli nie należałoby określić odrębnej definicji efektywności niż ta przyjęta w pracy? W uzasadnieniu hipotezy H3 (s. 62) autor podkreśla, że nowsze hotele mają lepszą izolację budynku i ulepszone systemy grzewcze co obniża koszty użytkowania. Odniesienie do kwestii kosztów ogrzewania pojawia się tylko w tym miejscu, bez dodatkowego rozwinięcia tego problemu.

Należy podkreślić, że mimo wskazanych niedociągnięć, sformułowane cele, pytania badawcze i hipotezy stanowią spójną całość i są dobrze uzasadnione przedstawionym przeglądem narracyjnym literatury przedmiotu. Wykazują posiadanie przez Autora umiejętności samodzielnego prowadzenia badań naukowych.

III. Metodyka badań

W niniejszej rozprawie wykorzystano metody badawcze odpowiednie dla realizacji postawionych celów, takie jak:

- studia literatury przedmiotu, w szczególności odnoszącej się do pojęcia efektywności i jej determinant w kontekście usług hotelarskich;
- analizę efektywności metodą DEA, z wykorzystaniem modelu BCC-DEA;
- panelową analizę regresji;
- wielokrotną regresję liniową MLR.

Do zebrania danych pierwotnych Pan mgr Krzysztof Grabowski posłużył się ankietą badawczą oraz kwestionariuszem wywiadu strukturalizowanego. Badaniem ankietowym objęto próbę 547 podmiotów w okresie 12 lat, a wywiad indywidualny przeprowadzono z przedstawicielami czterech podmiotów. Kwestionariusz ankietowy został rozesłany za pośrednictwem Izby Gospodarczej Hotelarstwa Polskiego do wszystkich zrzeszonych podmiotów. Uzyskane, losowe wyniki reprezentują 21% populacji podmiotów działających w Polsce.

Badanie efektywności metodą DEA przeprowadzono dla całej próby oraz dla czterech województw określonych jako typowe destynacje turystyczne w Polsce (s. 79). W ich przypadku próba wyniosła: woj. mazowieckie – 55 podmiotów, małopolskie - 82, pomorskie - 47, warmińsko-mazurskie – 24 (Załącznik 1).

Zarówno sposób doboru jak i wielkość próby badawczej uważam za prawidłowy co stanowi argument za stwierdzeniem, że Pan mgr Krzysztof Grabowski wykazuje się umiejętnościami w zakresie przygotowania i przeprowadzenia badania co, w połączeniu z konkluzją punktu II niniejszej recenzji wypełnia kryterium samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

IV. Struktura rozprawy doktorskiej

Rozprawa składa się z sześciu rozdziałów opatrzonych wstępem, zakończeniem i odpowiednimi spisami oraz załącznikami. Rozdziały 1-2 przedstawiają rozważania teoretyczne dotyczące pojęć związanych z obszarem badań Doktoranta. Rozdział 3 zawiera opis metodyki badań i przyjętych założeń badawczych i liczy 7 stron. Rozdziały 4-6 stanowią część empiryczną pracy. Podział treści pomiędzy rozdziały w poszczególnych częściach pracy jest względnie równomierny. Rozdziały teoretyczne liczą odpowiednio 26 i 24 strony. Rozdziały empiryczne są krótsze, o objętości od 10 do 18 stron.

Wstęp zawiera ogólne określenie przedmiotu dysertacji i uzasadnienie wyboru jej tematu. Przedstawiono w niej lukę poznawczą, jaką ma wypełnić dysertacja. Wstęp nie zawiera celów, pytań badawczych i hipotez, ani nie ujęto w nim odwołania do odpowiedniego fragmentu pracy, w którym te elementy zostały umieszczone. Nie przedstawiono w nim także struktury dysertacji.

Rozdział pierwszy służy określeniu pojęcia usługi hotelarskiej i wskazaniu związków usług hotelarskich z komplementarnymi usługami gastronomicznymi i rekreacyjnymi. Autor, w oparciu o przegląd literatury przedmiotu przedstawia wiele klasyfikacji działalności pozwalających na scharakteryzowanie i określenie specyfiki usługi hotelarskiej. Zwraca przy tym uwagę na znaczenie innowacyjności i jakości w działalności hoteli. Podkreśla, że istnieją różne podejścia do definiowania innowacyjności, ale nie podejmuje dyskusji w kontekście oceny tych definicji lub wyboru tej, która

zostanie wykorzystana w pracy. Ostatni akapit rozdziału stanowi ograniczoną próbę podsumowania. Odnosi się jednak nie do całego rozdziału, a wyłącznie do podrozdziału 1.4.

Uwagi szczegółowe:

W pracy zaznaczono, że usługi gastronomiczne, mimo iż często ich konsumpcja zachodzi równocześnie, są oddzielną kategorią od usług hotelarskich (s. 20). Niemniej jednak w niektórych miejscach opisywane są tak, jakby były jedną kategorią.

Na s. 24 Autor stwierdza, że działalność innowacyjną można przedstawić jako kombinację pięciu możliwości, a wymienia ich sześć.

Rozdział zawiera fragmenty stanowiące powtórzenie już przedstawionego wątku. Przykładowo informacja, o wprowadzeniu pojęcia innowacji w kontekście teorii ekonomii znajduje się w ostatnich akapitach na s. 23 i 25.

Rozdział drugi służy zdefiniowaniu w dyskusji pojęcia efektywności i przyjęciu definicji, w oparciu o którą będą prowadzone dalsze badania prowadzone w dysertacji. Wybór definicji nastąpił w pkt 2.4. Przedstawione są metody pomiaru efektywności, w szczególności metoda DEA. Doktorant w tej części pracy analizuje również uwarunkowania efektywności ekonomicznej specyficzne dla przedsiębiorstw hotelarskich. **Ta część pracy w znaczącym stopniu potwierdza, że Pan mgr Krzysztof Grabowski posiada ogólna wiedzę teoretyczną w dyscyplinie ekonomii i finansów.**

W prowadzonym wywodzie pojawiają się fragmenty, w których brakuje precyzji wypowiedzi naukowej lub stosowane zamiennie sformułowania i frazy powodują jej brak. Przykładowo na ss. 42-43 Autor przedstawia kategorie efektywności ekonomicznej. Następnie, na s. 44 jest mowa o czynnikach determinujących postęp i konkurencyjność przedsiębiorstw, po których następuje powrót do dyskusji o efektywności ekonomicznej. Zarówno kategorie efektywności, jak i czynniki są przedstawiane w ujęciu mikro- i makroekonomicznym, a sposób prowadzenia wywodu sugeruje, że przedstawione kategorie i czynniki to te same pojęcia. Nawiązanie do tych fragmentów znajduje się na s. 51 pod koniec akapitu pierwszego, gdzie jest mowa o czynnikach determinujących elementy brane pod uwagę w ocenie efektywności ekonomicznej, co wyjaśnia różnicę między pojęciami i związek między nimi, które nie były doprecyzowane we wcześniejszych fragmentach.

Rozdział trzeci skupia się na metodyce i założeniach badawczych, do których uwagi zostały przedstawione w częściach II i III niniejszej recenzji.

Rozdział czwarty jest pierwszym z rozdziałów empirycznych. Wykorzystane w nim zostały dane wtórne pochodzące z raportów Głównego Urzędu Statystycznego, publikacji Komisji Europejskiej i innych źródeł. Przedstawiona jest w nim sytuacja branży hotelarskiej przed, w trakcie i po pandemii. Uwzględniono dobrowolne i przymusowe (wynikające z lockdownów) zmiany popytu oraz porównano je z sytuacją w innych branżach gospodarki. Autor mało uwagi poświęcił pomocy rządowej skierowanej dla podmiotów gospodarczych. Nie uwzględnił także niektórych form wsparcia popytu, w tym szczególnie istotnego dla branży hotelarskiej bonu turystycznego i efektów jego wprowadzenia.

Rozdział piąty zawiera ocenę efektywności badanych podmiotów hotelowych w Polsce oraz w czterech województwach określanych jako najpopularniejsze destynacje turystyczne w Polsce. Doktorant prowadzi analizę w kilku etapach, począwszy od oceny ogólnej efektywności z uwzględnieniem kryteriów charakteryzujących obiekty hotelowe przed pandemią, poprzez zmiany wskaźników w okresie około pandemicznym. Wykorzystując metodę DEA określa wskaźniki efektywności. Następnie, przy użyciu analizy regresji panelowej weryfikuje determinanty

efektywności. W trzecim etapie, posługując się regresją liniowej MLR określa determinanty efektywności w poszczególnych latach okresu 2017-2022 co pozwala na określenie ich zmian pod wpływem kryzysu wywołanego pandemią.

Uzyskane wyniki pozwalają na realizację pierwszego celu szczegółowego pracy, odpowiedź na postawione pytania badawcze i weryfikację postawionych hipotez szczegółowych. Zachęcają także do stawiania kolejnych pytań badawczych o przyczyny oddziaływania określonych w badaniu determinant na efektywność i możliwości wzmocnienia efektu determinant oddziaływujących pozytywnie i ograniczenia tych o charakterze negatywnym.

Rozdział szósty zawiera ocenę determinant efektywności hoteli z perspektywy osób zarządzających, w szczególności ewolucji zestawu determinant wpływających na efektywność przed, w trakcie i po pandemii COVID-19. Przeprowadzono ją w oparciu o badania ankietowe skierowane do osób zarządzających oraz indywidualne wywiady z wybranymi ich reprezentantami.

W analizie treści uzyskanych wywiadów Doktorant nie oznaczył rozmówców co powoduje, że nie ma możliwości analizy ich odpowiedzi w sposób krzyżowy. Brak również rozwinięcia niektórych wątków badawczych. Np. na s. 102 opisuje odpowiedź jednego z respondentów, stwierdzającego, że w lecie 2020 r. sytuacja jego hotelu była dobra, a obłożenie było lepsze niż oczekiwano. Ponadto zmiany cen „przyciągnęły innych gości niż zwykle" Brakuje informacji czy działania tego hotelu różniły się w jakiś sposób w porównaniu z pozostałymi uczestniczącymi w tej części badania. Nie ma też informacji o tym, na czym polega różnica pomiędzy nowymi, a wcześniej obsługiwanymi klientami i czy zmieniając ceny spodziewano się określonej zmiany struktury klientów. Podsumowując, wyniki badania menedżerów miały służyć ustaleniu determinant efektywności ekonomicznej podmiotów hotelowych z perspektywy menedżerów. Z uzyskanych odpowiedzi wynika, że istotne znaczenie mają czynniki behawioralne takie jak optymizm i pozytywne nastawienie osób zarządzających w obliczu kryzysu. Otwiera to pole do poszerzenia obszaru badawczego w przyszłości.

Zakończenie przedstawia poziom realizacji celów postawionych w pracy, informuje o stopniu weryfikacji hipotez i zawiera implikacje teoretyczne i praktyczne uzyskanych wyników, które mogą w części zostać potraktowane jako zalecenia działań w obliczu wystąpienia różnych kryzysów, nie tylko zdrowotnych.

V. Stopień realizacji założonych celów badawczych

W mojej ocenie przedstawiona mi do recenzji rozprawa doktorska Pana mgra Krzysztofa Grabowskiego pt. *Determinanty efektywności branży hotelarskiej w warunkach kryzysu wywołanego pandemią* w zakresie: przeglądu literatury, metodyki badań, prezentacji i opisu wyników oraz, sformułowanych w zakończeniu, implikacji teoretycznych i praktycznych pozwala stwierdzić, że założone cele pracy zostały zrealizowane. Pozwoliły również na odniesienie się do postawionych pytań i hipotez badawczych. Mimo przedstawionych uwag Doktorant wykazał, że:

- prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną w dyscyplinie ekonomii i finansów,
- posiada umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej,
- ma predyspozycje do tworzenie i wdrażania oryginalnych rozwiązań problemu naukowego, oraz
- potrafi stworzyć, w oparciu o przeprowadzony proces badawczy oryginalne rozwiązanie w zakresie zastosowania wyników własnych badań naukowych w sferze gospodarczej.

Wszystkie wymienione aspekty predestynują Pana mgra Krzysztofa Grabowskiego do nadania mu stopnia doktora nauk społecznych.

VI. Uwagi formalne

Rozprawa została przygotowana zgodnie z wymogami redakcyjnymi. Moje uwagi odnoszące się do niektórych aspektów formalnych zostały zawarte we wcześniejszych częściach recenzji. Poniżej przedstawione zostały niektóre z drobniejszych niedociągnięć, których Doktorant powinien unikać w przyszłej pracy naukowej:

1. W kilku miejscach pracy pojawiają się jednozdaniowe akapity m.in. s. 21 drugi akapit od dołu, s. 56 trzeci akapit od dołu.
2. Większej staranności wymaga sporządzanie przypisów, szczególnie w dopasowaniu ich do przyjętego stylu cytowań.

VII. Wnioski końcowe

Podsumowując stwierdzam, że recenzowana przeze mnie rozprawa doktorska Pana mgra Krzysztofa Grabowskiego spełnia wymagania określone w Art. 187. Ust. 1 i 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2023, poz. 742). Przedstawioną pracę można ocenić jako wnosząca nową wiedzę w obszarze badania efektywności ekonomicznej i funkcjonowania branży hotelowej w Polsce w formie implikacji teoretycznych. Stanowi ona także oryginalne rozwiązanie w zakresie nowej wiedzy oraz implikacji praktycznych skierowanych do zarządzających podmiotami branży hotelowej. Zawarte w recenzji uwagi odnoszące się do niektórych aspektów przedstawionej pracy stanowią po części sugestie do dalszych badań i poszukiwania wiedzy w kolejnych obszarach związanych z tematyką rozprawy. Na tej podstawie wnioskuję do Rady Naukowej Dyscypliny ekonomia i finanse Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie o przyjęcie pracy doktorskiej mgra Krzysztofa Grabowskiego z dziedziny nauk społecznych w dyscyplinie ekonomia i finanse oraz dopuszczenie do publicznej obrony.

Dodatkowo proszę doktoranta o odpowiedź na następujące pytania:

1. Czy, a jeśli tak to w jakim stopniu uzyskane wyniki odnoszące się do determinant efektywności można wykorzystać w sytuacji wystąpienia innych typów kryzysów?

2. W trakcie i po pandemii zmieniło się znaczenie poszczególnych klas hoteli dla efektywności ekonomicznej. Jakie czynniki wpłynęły na te zmiany?

3. Czy rozwój najmu krótkoterminowego ma znaczenie dla efektywności branży hotelowej?

4. Jaki wpływ na uzyskane wyniki mogło mieć wprowadzenie w 2020 r. tzw. bonu turystycznego?

Anna Korzeniowska

Dr hab. Anna Korzeniowska, prof. UMCS

Lublin 29.08.2024 r.